

**ОСПІВАНА М.ГОГОЛЕМ ПОЛТАВСЬКА
ЗЕМЛЯ У КІНОФОТОДОКУМЕНТАХ**

**ДО 190-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ
НАРОДЖЕННЯ ПИСЬМЕННИКА**

Полтавська земля, славетний край. Саме вона дала світу великого письменника, співця і літописця козацької України, М.Гоголя. Саме Полтавська земля викохала, випестила письменника і надала неповторний колорит його творам. Саме вона дала змогу розпростати крила його могутньому таланту, надихнула на створення неперевершених шедеврів.

“За умов самодержавно-кріпосницької дійсності, шовіністичної політики, – пише відомий вчений Я.Дзира, – Гоголь готував сприятливий ґрунт для національного відродження. Він створив привабливий поетичний образ рідного народу, з небувалою художньою силою розкрив його самобутній характер, моральну чистоту, прометеївський дух, героїчну історію, високу гармонію родинних взаємин, відчуття краси і гумору, любові до природи”.¹ Від себе ж додамо – й особливого почуття до рідного краю, який він так щиро оспівував у своїх творах.

І співвітчизники віддячили М.Гоголю вшануванням його пам'яті. Його ім'ям названі села, вулиці, театри, бібліотеки, встановлені пам'ятники, організовані літературно-меморіальні музеї, створені кінофільми (як наприклад “Гоголівськими шляхами”, “Поблизу Диканьки”, “Пам'яті Великого письменника” та ін.), виходили зібрання творів. Але, на жаль, як свідчить Я.Дзира, повного видання творів М.Гоголя українською мовою немає й досі.

Як же кінофотодокументи висвітлюють ті місця на Полтавщині, що пов'язані з іменем М.Гоголя? Слід відзначити, що про те як відбита історія краю у цих джерелах ми вже торкалися у оглядовій статті: “Полтавщина у кінофотодокументах”, надрукованій у попередньому виданні “Історико-географічні дослідження в Україні” (К., 1998. - С.104-115). Вона свідчить, що до нашого часу зберігся досить невеликий масив цих зображальних матеріалів кінця ХІХ – початку ХХ ст. Це пов'язано з тим, що технічна база фотокіновиробництва робила ще

перші кроки в цьому напрямку. Крім того, багато з них загинула у вирі воєн. Будинок з фондами головної скарбниці кінофотодокументів – тодішнього Центрального фотокіноархіву, що знаходився на території Києво-Печерської лаври, загинув під час руйнування Успенського собору. Тому всі документи дожовтневого періоду, що зберігаються у Центральному державному кінофотофоноархіві України ім. Г.С.Пшеничного (ЦДКФФА України), – це результат кропіткої, розшукувальної роботи співробітників архіву. І хоча ці матеріали не оригінали, а репродукції з різноманітних ілюстрованих видань, в т.ч. й поштових листівок колекціонерів, все ж цінність їх непересічна.

У наш час власні фотокінокореспонденти газет всіх рангів, телебачення, аматорських фото та кіностудій постійно поповнюють фонди оригіналами документів як ЦДКФФА України, так і спеціального фотокіновідділу Державного архіву Полтавської області (ДАПО). У цих інституціях накопичується величезна кількість кінофотодокументів, а останнім часом і відеопродукції, що несуть інформацію про історичні події недалекого минулого й сьогодення, про політичне, наукове, культурне життя, промислові об'єкти, сільськогосподарські організації, побут, архітектурні і побутові споруди, краєвиди місцевості, а головне – містять велику портретну галерею. Кінофотозйомка дає можливість прослідкувати як змінювалися міста і населені пункти Полтавського краю з такою любов'ю оспівані М.Гоголем.

Але повернемося до місць, пов'язаних з ім'ям письменника. Перш за все – це Великі Сорочинці. Тут, на березі красуні – річки Псел у будинку військового лікаря М.Трахимовського, давнього друга, як кажуть, з дідапрадіда родини Гоголь-Яновських 20 березня 1809 р. народився майбутній письменник.

Автору статті вдалося віднайти унікальний фотознімок цього будинку. Світлина була надрукована на сторінках часопису “Красная панорама” за 1928 р.² в зв'язку з тим, що трудящі Полтавщини звернулися 1927 р. до уряду України з проханням відкрити літературно-меморіальний музей свого славетного земляка саме в цій будівлі. Фото донесло до нас первісний вигляд цієї споруди. В архіві маємо ще два фотодокумента

будинку, один датований початком ХХ ст. (ЦАКФФА України ім. Г.С.Пшеничного. Од. зб. 0-180384), другий – 1937 р. (Там само. Од. зб. 2-38035). До речі в експозиції музею представлено не документальні світлини, а картина, написана художником А.Лаптевим.

Музей було відкрито в 1929 р. В роки Другої світової війни гітлерівці знищили експозицію та зруйнували будинок. Ось як про це варварство писала газета Південно-Західного фронту: “Зграя фашистських головорізів на чолі з офіцером спустошила будинок-музей М.В.Гоголя... Вони винесли на вулицю рідкісні видання творів Гоголя і спалили на вогнищі. Були спалені також начиння та меблі, що належали особисто М.В.Гоголю, листи письменника. П'яні фашисти стріляли в скульптуру з пістолетів і автоматів”³.

Зараз на цьому місті збудовано новий літературно-меморіальний музей, який 14 січня 1951 р. прийняв перших відвідувачів. Кінофотодокументи детально знайомлять з зовнішнім виглядом споруди,⁴ інтер'єрами, експозицією п'яти залів.⁵ Тут представлено перші видання М.Гоголя, документи, малюнки, автографи, особисті речі письменника, фотокопії його рукописів та перших видань (титольні сторінки), літографії, досить велика кількість фотографій та роботи відомих художників І.Репіна, П.Коровіна, І.Крамського, К.Трутовського, В.Маковського, П.Боклевського, Кукриніксів, Д.Дерегуса, С.Кибрика, А.Лаптева та ін., вироби майстрів народної творчості, присвячені життю та творчості М.Гоголя, його твори, видані за часи радянської влади та останні роки тощо.⁶

Перед будинком музею – погруддя письменника, відкрите до 100-річчя від дня його смерті.⁷ Урочистості з цього приводу також знайшло своє відображення у фотодокументах.⁸

Недалеко від музею знаходиться пам'ятка ХVІІІ ст. – Спасо-Преображенська церква, побудована в стилі українського барокко за наказом гетьмана Лівобережної України Даниїла Апостола у 1727-1732 рр. талановитими майстрами Полтавщини. Саме в цій церкві 22 березня 1809 р., як свідчить запис у метричній книзі, був похрещений майбутній письменник священно-намісником Іоаном Біловольським, а “восприемником” (хрещеним

батьком) був пан полковник Михайло Трахимовський.⁹ Фотозйомка передає зовнішній вигляд пам'ятки.¹⁰

У низці фото- і кінокадрів відбито пам'ятник М.Гоголю, встановлений в центрі села.¹¹ Ще 1902 р., коли відзначалося 50-річчя від дня смерті письменника, мешканці Великих Сорочинців, Миргорода, Полтави розпочали кампанію за збір коштів на спорудження пам'ятника на батьківщині письменника. Передбачалося відкрити його до 100-ліття від дня народження. Уряд Росії дозволив збирати гроші тільки в межах Полтавської губернії. Проте, до каси комітету надсилалися кошти з усіх куточків імперії. В центрі села, на старому ярмарковому майдані Великих Сорочинців підготували місце для встановлення споруди. В Петербурзі був узгоджений та затверджений проект скульптора І.Гінцбурга. Відкриття пам'ятника відбулося 28 серпня 1911 р. "Той день, — згадувала внучата небожа М.Гоголя Софія Данилевська, — видався чудовий: тихий, сонячний. Пам'ятні вінки, живі квіти, вишиті рушники, тисячний натовп людей — все зімкнулося навколо пам'ятника, в урочистій тиші впало покривало, і Гоголь піднявся над своєю колискою, над Росією..."¹²

Батьківський хутір Яновщину (згодом Василівка, зараз Гоголево) в Шишацькій волості Миргородського повіту М.Гоголь називав рідним гніздом. Після будівництва церкви Гоголями — Яновськими на честь народження сина Миколи хутір стає селом. Сюди, до своєї оселі привезли батьки майже двомісячну дитину. Як свідчать світлини з альбому відомого полтавського фотографа І.Хмелевського "Гоголь на батьківщині", "Ставок у Василівці", "Будинок батьків Гоголя у Василівці", "Загальний вигляд села Василівки" та декілька фотознімків з ЦДКФФА України¹³ місця ці були дуже мальовничі. Тут серед чарівної української природи минуло дитинство письменника.

Під час Другої світової війни німецькі варвари зруйнували Василівку, загинула й оселя Гоголей-Яновських. Але фотографія 1900 р. зберегла для нащадків загальний вигляд родинного будинку (ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного. Од.зб. 2-44940). Зберігся й рукотворний ставок, викопаний кріпосними селянами на початку XIX ст.

Ідея організації гоголівського музею-заповідника на місці батьківської садиби виникла відразу ж після війни. Видатні вчені та письменники в своєму листі до "Літературної газети" пропонували "створити на місці Василівки заповідник за типом Пушкінського Михайлівського, а всі ... славетні гоголівські міста, пов'язані з його життям, перебуванням і творчістю, занести до спеціальної Гоголівської меморіальної зони".¹⁴

Нарешті 17 липня 1979 р. за № 353 ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР приймає постанову про створення заповідника-музею М.В.Гоголя в с.Гоголево Полтавської області.¹⁵

Меморіальний комплекс, паркові споруди відбудовувалися за документами та зображальними матеріалами, спогадами сучасників письменника, замальовками і кресленнями самого М.Гоголя, вміщеними у його записнику "Книга всякої всячини" тощо.¹⁶ Кіножурнал "Радянська Україна" — № 12 за 1977 р. (ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного. — Од.зб. — 6652) розповідає про відновлення родинної садиби Гоголів-Яновських, про працю архітекторів.

У переддень 175-річчя від дня народження М.Гоголя музей-заповідник було урочисто відкрито. Фотозйомка зафіксувала багатолюдний мітинг, трибуну з тогочасними партійними діячами, літераторами, виступаючими, серед яких поет Б.Олійник.¹⁷

У поле зору об'єктиву попали й білостінний будинок з колонами, поруч з ним флігель, стилізований під старовинну українську мазанку з очеретовою стріхою, за будинком — альтанка "Мрія". Відтворені ставки, споруджений грот та інші паркові споруди. Поміж будинком і флігелем — бронзовий бюст письменника роботи народного художника СРСР А.Ковальова та архітектора В.Шевченка.¹⁸

Окремі фотографії, що знайомлять з зовнішнім виглядом меморіального комплексу, деталями експозиції, вміщено як ілюстрації в путівниках, присвячених музею-заповіднику.¹⁹

Місто Миргород назавжди увійшло в життя і творчість М.Гоголя, про що свідчать його твори. Так, у березні 1835 р. письменник видав збірку повістей "Миргород", де у перших главах свого незакінче-

ного історичного роману “Гетьман” місто згадує неодноразово.

Маємо декілька фотографій стародавнього Миргорода. Це — окремі види міста, місцева управа, собор.²⁰

Благодарні миргородці свято бережуть пам'ять про свого співвітчизника. З нагоди 70-річчя від дня народження письменника мешканці звернулися до уряду з клопотанням про спорудження художньо-промислової школи його імені. Її будували майже десять років коштом місцевого земства і відкрили 1896 р. Зараз гоголівська школа (сучасний керамічний технікум) відзначила своє сторіччя. При технікумі створений музей, де експонуються пам'ятні медалі, вази, таріли на теми гоголівських творів. На фото зображено загальний вигляд будинку, інтер'єри, експонати, учбові зали, майстерні.²¹

Ще навесні 1939 р. знімальна група Української студії хронікально-документальних фільмів відвідала Миргород, готуючи кіносюжет до 130-річчя від дня народження М.Гоголя. Плівка зафіксувала одну з вулиць міста, магазини, старовинні дуби в парку, під якими відпочивав письменник, вироби учнів технікуму, створені до ювілею.²²

Ще 1902 р. в Миргороді на привокзальній площі біля щойно побудованого залізничного вокзалу був відкритий пам'ятник — бронзовий бюст М.Гоголю роботи скульптора А.Н.Андреева, зруйнований як і станція під час Другої світової війни. Зараз біля відбудованої споруди знову стоїть пам'ятник письменнику.²³

Про любов до М.Гоголя свідчить і куточок письменника, що дбайливо зберігається у Миргородському краєзнавчому музеї.²⁴

Серія фотографій дожовтневого періоду донесла до нас й окремі фрагменти міст, повітових містечок, сіл Полтавщини, так чи так пов'язаних з М.Гоголем. Маємо їх загальні види, окремі вулиці, будинки, сільські хати, архітектурні та культові споруди, краєвиди тощо. Це — Полтава,²⁵ Прилуки,²⁶ Лубни,²⁷ Пирятин,²⁸ Ромни,²⁹ Ромодан,³⁰ в т.ч. й старий “чумацький шлях” біля м.Ромодан,³¹ Диканька,³² Шишаки,³³ Хорошки,³⁴ Хомутець — володіння частого гостя та приятелем сім'ї Гоголей-Яновських І.М.Муравйова-Апостола, батька братів-декабристів Сергія, Іполита та Матвія³⁵ та багато ін.

Невпинно плине час. Змінюються міста і села краю, оспівані М.Гоголем. І тільки кінофотодокументи в змозі зримо занурити нас у ті далекі часи, недарма їх образно називають “консервованим часом”, “відновленою реальністю”.

1.Дзира Я. Співець козацької України //Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. Зб. наук. праць. — К., 1997. — С.120.

2.Красная панорама. — 1928. — № 8. — С.11.

3.Цит. За Герасименко А.Я. Гоголем воспетая земля. Харків, 1986. — С.13.

4.ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного. Одиниця збереження (далі Од.зб.) — 0-57165, 0-65744, 0-75244.

5.Там само. — Од.зб. 292, 358, 851, 2016, 2799, 2902-II, 10731, 9303-1, 1568-II, 0-38534, 0-38535, 0-38537, 0-51429, 0-66701, 0-105223, 0-173751, 2-144797.

6.Музей Н.В.Гоголя в Великих Сорочинцях: Фоторассказ о музее великого русского писателя Николая Васильевича Гоголя в селе Великие Сорочинцы Полтавской области /Авт. текста Г.С.Брайко, Н.О.Литвин. — К., 1975, илл.

7.ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного. — Од. зб. 10731 сюж.1, 0-38539, 0-54773, 0-144412, 0-190300, 2-80109, 2-150283, 2-152883

8.Там само. — Од.зб. 292, 358, 851, 2902-II, 0-118600, 0-153695.

9.Герасименко А.Я. Вказ. праця. — С.6.

10.ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного. — Од. зб. 0-167226, 0-190303, 2-150282.

11.Там само. — Од.зб. 358, 851, 1000-II, 2016, 2799, 2902-II, 6652, 0-38531, 2-25389 (до 1941), 123770, 0-76618, 0-190301.

12.Герасименко А.Я. Вказ. праця... — С.12.

13.Довгаль И.Ф., Литвин Н.О. Великосорочинский литературно-мемориальный музей Н.В.Гоголя. — Харьков, 1987. — С.8; ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного. — Од.зб. 180375, 0-182668.

14.Герасименко А.Я. Вказ. праця... — С.43.

15.Зібрання постанов Уряду УРСР. — К., 1979. — № 7. — С. 6 — 7.

16.Евреин Ю.Н. Ценность, которая принадлежит всем // Строительство и архитектура. — 1985. — № 1. — С.3—5; Чуб Н. Новый осередок культуры на Полтавщині //Пам'ятники України. — 1984. — № 4. — С.47—48.

17.ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного. — Од. зб. 0-153695, 0-173686, 0-153694, 153696

18.Там само. — Од. зб. 0-153698.

19.Заповідник-музей Н.В.Гоголя /Авт. текста Н.В.Хоменко, А.П.Гюнин. — Харьков: 1985. — С.14-15, 20-21, 25, 34-35, 42-43, 46-47; Герасименко А.Я. Вказ. праця. С.64 (уклейка).

- 20.ЦДКФФА України ім. Г.С.Пшеничного. – Од. зб. 0-180378, 0-182690.
- 21.Там само. – Од. зб. 49-IV, 0-12043, 0-8067, 0-38533, 0-38361, 0-39972, 0-81482, 0-54970, 0-118601, 0-77925.
- 22.Там само. – Од. зб. 49-IV.
- 23.Там само. – Од.зб. 0-81481.
- 24.Там само. – Од.зб. 0-65966.
- 25.Там само. – Од.зб. 0-180390, 2126723, 2-126724, 2-126745, всього понад 100 од. зб.
- 26.Там само. – Од.зб. 0-180425, 0-180427, 0-180428.
- 27.Там само. – Од.зб. 0-167281, 0-167282, 0-167283, 0-167362, 167365, 0-167366, 0-167367, 0-180374, 0-180381.
- 28.Там само. – Од.зб. 0-124139, 2-85687, 2-85868.
- 29.Там само. – Од.зб. 0-180398, 0-180403, 0-182929, 0-182930.
- 30.Там само. – Од.зб. 0-180372, 0-181903, 0-182960, 0-182962, 0-182967.
- 31.Там само. – Од.зб. 0-181903.
- 32.Там само. – Од.зб. 0-182815, 0-18266.
- 33.Там само. – Од.зб. 0-182691, 0-182759, 0-182760.
- 34.Там само. – Од.зб. 0-180023.
- 35.ДАПО. – Оп.1. – Спр.910. – Арк.20.

